ਰੂਪਵਾਦੀ ਆਲੋਚਨਾ

ਰੂਪਵਾਦ, ਰੂਸ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਏ ਸਾਹਿਤਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਇਕ ਅਹਿਮ ਸਕੂਲ ਸੀ ਜੋ 20 ਵੀਂ. ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦੁਆਲੇ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰੂਸੀ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਦਵਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਸਨੇ ਕਾਫੀ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ, ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਪੱਛਮੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ। ਰੂਸੀ ਰੂਪਵਾਦ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਲਗਭਗ 1880 ਈ। ਤੱਕ ਫੈਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਇਕ ਆਲੋਚਨਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਰੂਸ ਦੀ 1917 ਈ। ਦੀ ਅਕਤੂਬਰ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵੱਲ ਰੂਸ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੋਇਆ।

ਪੂਰਵ ਪਰੰਪਰਾ: ਸਾਮਾਨਯ ਰੂਸੀ ਸਾਹਿਤ ਆਲੋਚਨਾ ਬਾਰੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਹਿਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਰੂਪਗਤ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਅਣਗੌਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਵਸਤੂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਰੂਪ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸਗੋਂ ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਕਹਿਣਾ ਅਤਿ ਸਰਲ ਢੰਗ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਰੂਸੀ ਆਲੋਚਨਾ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤਕ ਵਸਤੂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਰੂਪ ਨੂੰ ਜੋ ਅਣਗੌਲਿਆਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਮਸਲਾ ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਰੂਸੀ ਆਲੋਚਨਾ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤਕ ਸਿਰਜਣ ਬਾਰੇ ਰੂਚੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਸੀ।

ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਰੂਸੀ ਸਮਾਜਿਕ ਆਲੋਚਨਾ ਦਾ ਮੋਢੀ ਬੇਲਿੰਸਕੀ ਰੂਪਾਤਮਕ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅਣਛੋਹ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਲੈਗਜ਼ੈਂਡਰ ਪੋਤੇਬਨਿਆ ਦੇ ਸ਼ਾਇਦ ਭਾਸ਼ਾ ਚਿੰਤਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਰੂਪਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਉਹ ਭਾਸ਼ਾਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਕਾਵਿ-ਸਿਰਜਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪੋਤੇਬਨਿਆ ਤਾਂ ਜਾਹਿਰ ਤੌਰ ਤੇ ਰੋਮਾਂਸਵਾਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੀ, ਪਰ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਸਾਹਿਤ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਉਘਾ ਵਿਦਵਾਨ ਅਲੈਗਜ਼ੈਂਡਰ ਵੈਸਲੋਵਸਕੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਰਾਹ ਸਾਧਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੇ ਰਚਨਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਸਤੂ ਤੇ ਕਲਾਤਮਕ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਰਚਨਾ ਦੇ ਅੰਗਾਂ, ਕਲਾਤਮਕ ਜੁਗਤਾਂ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਰੂਪਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ।

ਪੋਤੇਬਨਿਆ ਤੇ ਵੈਸਲੋਵਸਕੀ

ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਰੂਸ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੇ ਰੂਸ ਅੰਦਰ ਸਾਹਿਤਕ ਲੋੜਿਆ ਅਤੇ
ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਖਾਸੀ ਸਰਗਰਮੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਰੂਸ-
ਤਰਕ ਪੱਖਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਨਾਲ ਹੀ ਬਹੁਤ ਸੰਬੰਧ ਰਚਨਾਕਾਰੀ
ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਸੁਮੇਲ ਵਿਖਾਈ
ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਰੂਸੀ ਆਲੋਚਨਾ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ
ਚੋਣਾਂ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ ਆਲੋਚਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਢਾਂਚਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ।

ਰੂਸ ਪ੍ਰਤੀ
ਰੂਪ ਸਿਧਾਂਤ
ਤੇ ਸਾਹਿਤ

ਤਿਆਨਨੋਵ ਅਨੁਸਾਰ,

> "ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤ ਅਜਿਹੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਤੱਤ ਇਕ ਸੰਗਠਨ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸੰਰਚਨਾ ਦਾ ਭਾਵ ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਪੈਟਰਨ ਹੈ।"

ਸਾਹਿਤ:

ਰੂਸ ਵਿਚ ਰੂਪ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਢਾਂਚਾ-ਵਾਦੀ ਇਕ ਬਹੁਤਾ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਤੀਕਵਾਦ ਦੇ ਆਧਾਰ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਪ੍ਰਤੀਕਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਕਵਾਦ ਰੂਸ ਵਿਚ ਰੂਪ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਪੱਖ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਗਏ ਸਨ। ਪ੍ਰਤੀਕਵਾਦ ਰੂਸ ਵਿਚ ਰੂਪ ਇਕ ਹੀ ਵਿਕਾਸ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਕਲਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਵੀ ਵਿਕਾਸ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਕਲਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਜਾਲ ਦੀ ਇਸਟੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਕਾਰਨ ਚੋਖਿਆ ਸਕੋਂ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਉਪਯੋਗੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਇਸਟੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਕਾਰਨ ਚੋਖਿਆ ਸਕੋਂ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਉਪਯੋਗੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਤਰਕ ਤੇ ਸੁਹਜਾਤਮਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਹੀ ਸਮੂਹ ਸੀ, ਪਰ ਪ੍ਰਤੀਕਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਤਰਕ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਸਹਿਜ ਬਾਹਰਲਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਮੰਨਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਬਾਹਰੀ ਸਜਾਵਟ ਨਾਲ ਹੀ ਜੋੜਿਆ ਸੀ।

ਰੂਸੀ ਰੂਪਵਾਦ ਦਾ ਸੋਚੀ ਸ੍ਰ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਰੋਮਨ ਜੈਕਬਸਨ ਤੇ ਵਿਕਟਰ ਸ਼ਕਲੋਵਸਕੀ ਦੇ ਨਾਂ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਉੱਭਰੇ ਹਨ। ਰੂਪਵਾਦ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਕ ਬੋਧਿਕ ਟੀਮ ਵਰਕ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਰੂਪਵਾਦ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਕ ਬੋਧਿਕ ਸਾਹਿਤ-ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰੌਢ ਹੋ ਨਿਬੜੀ ਹੈ।

ਰੂਪਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਵਸਤੂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਸਾਹਿਤਕ ਉਪਕਰਣਾਂ ਜੁਗਤਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਬੜੀ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਜੇ ਤਾਂ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ

ਸੋਚਿਆ ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੀ ਗਲਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮੰਨਿਆ।

ਮਾਇਕੋਵਸਕੀ ਜੋ ਭਵਿੱਖਵਾਦੀ ਸੀ, ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਧਾਰਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਰੂਪਵਾਦੀ ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ 'ਕਲਾ ਕਲਾ ਲਈ ਹੈ' ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਨ।

ਪਰ ਬਾਅਦ ਰੂਪਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਕਾਂਤ ਦੇ 'ਕਲਾ ਕਲਾ ਲਈ' ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਸੁਹਜ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲੈਂਦੇ ਸਗੋਂ ਇਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਾਹਿਤਿਕ ਰਚਨਾ ਸਵੈ-ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ, ਵਸਤੂ ਨਿਰਪੇਖ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੈ।

ਆਰੰਭ:- ਸ਼ਕਲੋਵਸਕੀ ਨੇ 1914 ਈ. ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਇਕ ਲੇਖ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਸੀ:-

> ਇਕ ਸਮੇਂ ਪੁਰਾਣੀ ਕਲਾ ਮਿੱਟ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਦਾ ਅਜੇ
> ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਮਰ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ-ਅਸੀਂ
> ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਭਾਵਨਾ ਗੁਆ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਕੇਵਲ ਨਵੇਂ
> ਕਲਾਤਮਕ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ
> ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ
> ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਕੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਮਿਟਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਕਲੋਵਸਕੀ ਦਾ ਇਹ ਲੇਖ ਰੂਪਵਾਦ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਭੂਮਿਕਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਭਵਿੱਖਵਾਦੀਆਂ ਤੇ ਰੂਪਵਾਦੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ~~ਭਵਿੱਖਵਾਦੀਆਂ~~ ਇਕ ਕੜੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਰੂਸੀ ਰੂਪਵਾਦ ਦੀਆਂ ਦੋ ਮੁੱਖ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਸਨ ਮਾਸਕੋ ਅਤੇ ਪੀਟਰਜ਼ਬਰਗ। ਰੋਮਨ ਜੈਕਬਸਨ ਨੇ 1915 ਈ. ਵਿਚ ਮਾਸਕੋ ਭਾਸ਼ਾ ਸਰਕਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਰਾਹੀਂ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਲਿਆ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਸੁਹਜਾਤਮਕ ਪ੍ਰਕਾਰਜ ਹੈ।

ਪੀਟਰਜ਼ਬਰਗ ਗਰੁੱਪ 1916 ਈ. ਵਿਚ The soci[ety] for the study of poetic language ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਗਰੁੱਪ ਨੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪੱਖਾਂ ਉੱਪਰ ਘੱਟ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਰੂਸੀ ਰੂਪਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਸਾ

ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਰੂਸ ਦੀ ਅਕਤੂਬਰ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬਲ ਤੇ ਚੌਮੁਖਾ ਵਿਕਾਸ ਪਾਇਆ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਦੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ੋਰ ਸਨ- ਸਾਹਿਤ ਆਲੋਚਨਾ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਲੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਪਾਉਣਾ, ਇਸਨੂੰ ਗੈਰ-ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਗਿਆਨ ਮੁਕਤ ਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਤੇ ਸੰਦਾਂ ਉੱਤੇ ਘੜ ਦੇਣਾ। ਇਸ ਨਾਲ 'ਸਾਹਿਤਕਤਾ' ਦਾ ਮੂਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਸੰਬੰਧ ਸਾਹਿਤਿਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪਾਤਮਕ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਸੀ। ਉਂਜ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਵਿਚ ਕਿਰਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਦਖ਼ਲ ਸੀ ਉਸ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੂਸ ਵਿਚ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਅਮਰੀਕਨ ਨਵ-ਆਲੋਚਨਾ :- ਅਮਰੀਕੀ ਨਵ-ਆਲੋਚਨਾ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਰੂਪਵਾਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਭਾਗ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧ ਵੀ।

ਯੂਰਪੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਖੋ ਵਾਦਾਂ ਵਿਚ ਰੂਪਵਾਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਨਵ-ਕਲਾਸਕੀ ਵਿਚ। ਅਮਰੀਕਾ ਅੰਦਰ ਵੀ ਖ਼ੁਦ ਹੈਨਰੀ ਜੇਮਜ਼, ਸਾਨਤਿਆਨਾ ਅਤੇ ਟੀ.ਐਸ. ਇਲੀਅਟ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਵਸਤੂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਰੂਪ ਉਪਰ ਵਧੇਰੇ ਬਲ ਸੀ। ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਨਵ-ਆਲੋਚਕਾਂ ਵਿਚ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਰਸ ਕੁਲਵਾਦੀ- ਰੂਪਵਾਦੀ ਆਲੋਚਕ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ।

ਅਮਰੀਕੀ ਨਵਆਲੋਚਨਾ ਦਾ ਆਰੰਭ ਭਾਵੇਂ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਮੂਲ ਰੂਪ-ਸਿਧਾਂਤ ਵਜੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਪੂਰਵ-ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਰਸਤੂ, ਕਾਂਟ, ਕਾਲਰਿਜ, ਕ੍ਰੋਚੇ, ਟੀ.ਈ. ਹਿਊਮ ਆਦਿ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਆਦਿ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੂਪਵਾਦ ਵਰਗੀ ਇਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿਧਾਂਤ ਰਲੇ-ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਵਖੋ ਥਾਂਵਾਂ ਤੇ ਸੁਮੇਲ ਨਹੀਂ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬਲ ਸੁਰ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ, ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੀ ਹੈ।

ਰੂਪਵਾਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਮੁੱਢ ਪ੍ਰਗਟੇ ਆਧਾਰ ਮਾਨੇ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ 1920 ਦੀ। ਵਾਲੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਇਲੀਅਟ ਅਤੇ ਰਿਚਰਡਜ਼ ਨੇ ਜਿਸਨੂੰ ਕਿ

ਪਰਿਵਰਤਨ ਯੁਗ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈਣ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਵਿਧੀ ਪੂਰਵਕ ਆਰੰਭ 1930 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਹੋਇਆ।

ਨਵ-ਆਲੋਚਨਾ ਰਚਨਾ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਸ਼ਬਦ-ਅਧਿਅਨ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਰਚਨਾ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧਾਂ ਤੋਂ ਰਚਨਾ ਦੇ ਰੂਪ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਰਚਨਾ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਚਾਰਦੀ ਹੈ।

ਰੂਪਵਾਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਤਤੋਲਣ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਅਤੇ ਅਤਿਰੰਗ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸਿਸਟਮ :- ਰੂਪਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਲਾ-ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤਿਕਤਾ ਦਾ ਲੱਛਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਕਲਾ ਕਿਰਤ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਜੋੜ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸੰਗਠਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਰਚਨਾ ਦੇ ਕਾਰਜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਲਾ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਪਰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਾਰਜ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਦੇ ਕੁਝ ਅੰਗਾਂ ਜਾਂ ਪੱਧਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਜ਼ਰੂਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੰਰਚਨਾ ਦੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਅੰਗ ਪਰਤ ਦਰ ਪਰਤ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਸੰਬੰਧਕ ਸਥਿਤੀ ਉਪਰ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਕਿਰਤ ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਵੱਖਰੇ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੀ। ਜਦ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕਿਰਤ ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਤਿਕ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਸਾਹਿਤਿਕ ਕਿਰਤ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਕਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੇ ਸਾਹਿਤਿਕ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਸਾਹਿਤਿਕ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖ ਲਿਆ ਜਾਏ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰਜ ਹੀ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਰੂਪਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਤਿਕ ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰਜੀ ਸੰਬੰਧ ਹੋਂਦ ਰੱਖਦੇ ਹਨ :-

i. ਅੰਤ੍ਰਿਕ ਜਿਸਨੂੰ ਤਿਆਨਾਨੋਵ 'ਰਚਨਾਤਮਕ' ਆਖਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਤਿਕ ਕਿਰਤ ਦੇ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ।

ii. ਸਾਹਿਤਿਕ, ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਕਿਰਤ ਦਾ ਉਸਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਦੇਸ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

iii. ਇਸਦਾ ਉਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰਜ, ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਤਿਕ ਕਿਰਤ ਦਾ ਉਸਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਭਾਸ਼ਕ

ਸਾਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ। ਸਾਹਿਤ ਦੇ

ਰੂਪਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਮੂਲ ਸੰਬੰਧ ਸਾਹਿਤਿਕਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਸੀ ਉਹ ਸਾ... ਜੁਗਤੀਆਂ ਜੋ ਸਾਹਿਤਿਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਣ ਤੇ ਪਰਖਦੇ ਸਨ ਲੇਖਕ- ਜੁਗਤਾਂ ਜਾਂ ਜੁਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤਿਕਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸਾਹਿ... ਗਏ ਹੈ ਸੀ।

ਰੂਸੀ ਰੂਪਵਾਦ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ ਕਲਾ- ਵਿ... ਸਾਸਿਊਰ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਜਿਸ ਪਲੇ ਰੋਮਨ ਜੈਕੋਬਸਨ ਦਾ ਰੂਪਵਾਦੀ ਕੰਮ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਾਹਿਤ ਕਾਵਿ- ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਹਿਤਕਾਰ, ਚਿੰਤਕ, ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਸੀ ਇਹ ਸਹੀ- ਚੇਤਨਾ ਹੈ ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਹਿਤ ਆਲੋਚਨਾ ਵਾਂਗ ਆਲੋਚਨਾ ਨੂੰ ਕਲਾ- ਵਿ... ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਅੰਗ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਵਿਸ਼ਲੇ

ਰੂਪਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ... ਜਾਂ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਚੰਗੇਰੀ ਸਮਝ ਪਈ ਸਾਨੂੰ ਸਾਸਿਊਰ ਦੇ ਬੁੱਧ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ... ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਸਾਸਿਊਰ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਆਲੋਚਨਾ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਆਧਾਰ ... ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਦੀ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਰੂਪ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਰਚਨਾ

ਰੂਸੀ ਰੂਪਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਮ... 'ਸਾਹਿਤ' ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਾਹਿਤਿਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਰਚੇ ਜੀ ਸਕੇ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਬੰਧਾਂ ਉਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਸੀ। ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਵਿਕਤਾਂ ਦੀ ਵਸਤੂਗਤ ਸਾਮੱਗਰੀ ਤੇ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਗੁਣ ਇੱਕ ਜੁਗਤੇ ਹੋ ਗਿਆ ... ਵਿੱਚ ਪਰਖ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਾਹਿਤ ਵਿਗਿਆਨ :- ਰੂਪ-ਵਾਦ ਦਾ ਮੁੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਧਿ-ਐਨ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਉਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਆਲੋਚਨਾ ਸੰਭਵ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਸਮਝਿਆ ਹੀ। ਇ... ਨਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਿਕ ਤੇ ਕਲਾਤਮਕ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਧੇਗੀ।

ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਧਿ-ਐਨ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਰ ਸਾਹਿਤ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਉਪਰ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਰੂਸੀ ਰੂਪਵਾਦੀਆਂ ਜਿੰਨਾਂ ਬਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸ਼ਕਲੋਵਸਕੀ ਨੇ ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ, ਐਖਨਬਾਮ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਅਤੇ ਤਿਨਿਆਨੋਵ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨ ਬਣਨ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਨੇ ਰੂਪਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਗਾਹ ਲੈਣ। ਇਸੇ ਲਈ ਰੋਮਨ-ਜੈਕਬਸਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਅਸਲੀ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਸਮਗਰ ਗੁਣ ਸਾਹਿਤਿਕ ਕਿਰਤ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਥਾਂ 'ਸਾਹਿਤਿਕਤਾ' ਹੈ। ਸਾਹਿਤਿਕਤਾ ਉਹ ਗੁਣ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਕੋਈ ਕਿਰਤ ਸਾਹਿਤਿਕ ਬਣਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਉਹ ਜੁਗਤਾਂ ਜਾਂ ਕਲਾ-ਸਿਧਾਂਤ ਜੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਪਾਠ ਨੂੰ ਕਲਾ ਕਿਰਤ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਹਿਤਿਕ ਜੁਗਤਾਂ:- ਸ਼ਕਲੋਵਸਕੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਹਿਤ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਉਚਿਤ ਵਸਤੂ ਉਹ ਜੁਗਤਾਂ ਜਾਂ ਵਿਲੱਖਣ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਪਾਠ ਨੂੰ ਕਲਾ-ਕਿਰਤ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਰੂਪਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਜੁਗਤਾਂ ਉੱਪਰ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਇਆ।

ਰੂਪਵਾਦੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਬਿੰਬਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸਗੋਂ ਸਾਧਾਰਨ ਸਾਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆਂ ਪੱਧ ਤੇ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੈ। ਕਾਵਿ ਦੀਆਂ ਕਈ ਜੁਗਤਾਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ- ਬਿੰਬ, ਉਪਮਾ, ਦੁਹਰਾਉ, ਅਤਿਕਥਨੀ ਆਦਿ ਜੋ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਤਤਕਾਲ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਰੂਪਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਾਹਿਤਿਕ ਜੁਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਤੇ ਵਿਸਥਾਰਿਤ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਕਈ ਨਵੀਆਂ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਜਿਵੇਂ:- ਅਜਨਬੀਕਰਨ, ਫੇਬੁਲਾ-ਸੁਜ਼ੇਤ, ਉਭਾਰ, ਪ੍ਰਬਲਤਾ, ਪਾਠ-ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਸਾਹਿਤਕਤਾ ਆਦਿ।

ਅਜਨਬੀਕਰਣ:- ਰੂਸੀ ਰੂਪਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਕਲਾ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਬੋਧ ਨੂੰ ਤਾਜ਼ਾ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਰਜ ਅਜਨਬੀਕਰਣ ਦੁਆਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਕਲੋਵਸਕੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਜੋ ਆਦਤਾਂ ਜਾਂ ਆਮ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ, ਕਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਜਨਬੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਜਨਬੀਕਰਣ ਦੀ ਇਕ ਮੁੱਢਲੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਮ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ, ਜਟਿਲ, ਉਲਟੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਆਮ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਗਾੜ ਤੇ ਅਜਨਬੀਕ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਥੇ ਰੂਪਵਾਦੀਆਂ ਉੱਪਰ ਸਾਸਿਊਰ ਦੇ ਇਕ-ਕਾਲਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਸਾਰਥ,

ਸਿਮਟਣਾ ਤੇ ਦੂਜੇ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਰਜ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਹਿਤਿਕ ਵਿਕਾਸ ਜਾਰੀ ਹੈ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਰੂਪਵਾਦ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਜਗਤ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਉਹ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੂਪਵਾਦ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣਾ ਸਗੋਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿਚ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਹੀ ਉਹਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਵੱਖਰਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਰਾਪਰੰ ਦੇ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਦਿਆਂ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦਾਨਾ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਗਿਣ ਹੈ।

<u>ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ</u>:- ਰੂਸੀ ਰੂਪਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਮੁਖ ਪ੍ਰਕਾਰਜ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ '<u>ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ</u>' ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੋਈ ਇਕ ਤੱਤ ਦੂਜੇ ਤੱਤਾਂ ਉਪਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੂਜੇ ਤੱਤ ਪਿਛਾਂਹ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। <u>ਤਿਨਿਆਨੋਵ</u> ਅਨੁਸਾਰ ਇਸੇ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸੰਗਠਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖਣਸ਼ੀਲਤਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਗੁਣ ਇਸਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੱਖ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕਤਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਵੀ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸੰਗਠਨ-ਮੂਲਕ ਗੁਣ ਵੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਦੇ ਇਹ ਪੱਖ ਕੋਈ ਸਥਿਰ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ, ਇਕ ਯੁਗ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਯੁਗ ਵਿਚੋਂ ਬਦਲਦੇ ਵੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਦਾ ਪੱਖ ਉਸਦਾ ਇਕ ਸੰਬੰਧ-ਮੂਲਕ ਗੁਣ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਵਿ ਯੁਕਤੀ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰਕਾਰਜ ਕੇਵਲ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਵਿਧਾਨ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

<u>ਟ੍ਰਾਟਸਕੀ</u> ਵਲੋਂ ਰੂਪਵਾਦੀ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪਾਰਖੂਆਂ ਦੀ ਕਟੂ-ਆਲੋਚਨਾ ਪੇਸ਼ ਹੋਈ। <u>ਟ੍ਰਾਟਸਕੀ</u> ਨੇ Literature and Revolution 1924 ਵਿਚ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਰੂਪਵਾਦ ਨੂੰ ਚੌਖਟਾ ਟ੍ਰਾਟਸਕੀ ਆਲੋਚਨਾ ਵਿਧੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਵੀਕਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਹੈ।

<u>ਸ਼ਕਲੋਵਸਕੀ</u> ਨੇ ਜੋ 'ਰਚਨਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਸਾਧਾਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ੍ਵੈ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਹੀ ਹੋਈ ਗੱਲ ਸੀ। <u>ਬਾਖਤਿਨ</u> ਨੇ Rabelais ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਮੁਖ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਇਸਦੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੇ ਪਰਸਪਰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ

ਕੀਤਾ। ਬਾਖਤਿਨ ਦਾ 'ਨਵ-ਨਿਰਮਾਣ' ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਸਮਾਜਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੂਪਵਾਦ ਤੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਵਿਚ ਸੰਵਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਤੇ ਉਪਲਬਧੀ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਟੈਰੀ ਈਗਲਟਨ ਨੇ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਰੂਪਵਾਦ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ ਸਮਕਾਲੀ ਆਲੋਚਨਾ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਰੂਪ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਸਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਵਾਲ ਹੈ ਆਪਣਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸੰਕਲਪ ਬਾਰੇ ਹੈ।

ਸਿੱਟਾ:- ਰੂਪਵਾਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅੱਜ ਭਾਵੇਂ ਬਿਲਕੁਲ ਮੱਧਮ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੋਚ ਦੀ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਿਰਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਦੌਰ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਪਾਸਾਰ ਜੋੜਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਵ-ਆਲੋਚਨਾ ਤੇ ਰੂਪਵਾਦ ਭਾਵੇਂ ਮਿਟ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਕਈ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਸਮਕਾਲੀਨ ਆਲੋਚਨਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਅੰਦਰ ਰੂਪ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੋ ਆਲੋਚਨਾ ਸਿਧਾਂਤ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਏ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਕਈ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸਿਧਾਂਤ ਅੱਜ ਲੱਭ-ਮਿਲ ਗਏ ਹਨ।